

Слободан Баришић, Владимир Булајић, Владимир Цамић

Републички завод за заштиту споменика културе Београд

Хиландарска келија Рођења Богородице – Фласка у Кареји

– конзерваторски радови у 2007. години

(Текст је објављен у: „Гласник Друштва конзерватора Србије”

бр. 33, Београд 2008, стране 101- 104)

И поред истраживања и многобројних напора генерација историчара уметности постоје споменици српске културе и духовности за чије се постојање до данашњих дана није сазнало. Такав је случај и са хиландарском келијом Фласка у Кареји на Светој Гори, у чијем се склопу налази параклис посвећен Рођењу Пресвете Богородице и за коју у литературу није могуће пронаћи написану ни једну реченицу. Да ствар буде занимљивија ова келија се не налази негде у беспућима Свете горе, на неприступачним југоисточним обронцима Атоса – Каруљи, где и данас живи мноштво монаха испосника или у неком другом забаченом кутку монашког полуострва. Напротив, она је смештена у административном седишту Свете горе – Кареји, и само стотинак метара је удаљена од саборне светогорске цркве – чувеног Протатског храма. До ње се стиже лако путем који се од центра Кареје између Поште и кутлумушке келије Дионисија из Фурне лагано спушта према мору.

Стручна екипа конзерватора на челу са мр Владимиром Булајићем прва је 2005. године указала на постојање келије са црквом испод чијих премалтерисаних зидова су се назирале фреске. Наиме, боравећи у Кареји током извођења вишемесечних конзерваторско-рестаураторске радове у Испосници Светог Саве Освећеног у Кареји,¹ конзерватори Републичког завода за заштиту споменика културе су, упознавши се са објектом и проблемима његове заштите указали на његов значај и лоше стање у коме се налази.

Келија Фласка до данашњих дана преживела је многобројне обнове, доградње и презиђивања (сл. 1). Централни део келије у правцу исток-запад дефинише дугачак и широк ходник, који повезује све њене просторије. У југоисточном делу келије налази се мали храм, и чини се да је то најстарији део објекта који је био окосница касније доградње. У северозападном делу келије налази се трпезарија са кухињом, док остали део сачињава још пет соба за спавање различитих величина. Са северозападне стране келије налазе се рушевине такозваног старог конака – фино зиданог наизменичним редовима тесаника и опеке. Келија се налази на стрмини која се спушта у правцу запад-исток, па се у њеној субструкцији налази и велики подрум, који је углавном служио за прераду грозђа и складиштење вина, обзиром да је келија окружена старим засадима винове лозе. Већ неколико година келија је напуштена и у њој више нико не живи.

Најстарији и најважнији део келије је свакако параклис посвећен Рођењу Богородице. То је ма-ла једнобродна црква (дим: 6,08x3,11x3,15m),² чији олтарски простор од наоса одваја олтарска преграда. Засведена је равном дрвеном таваницом, икако није извесно да ли је одувек тако било. На источном зиду олтарског простара удубљене су уобичајено три нише – централна у којој је смештена часна трпеза и две бочне предвиђене за проскомидију и ђаконикон. По две дубоке нише налазе се и на јужном и северном зиду наоса. Прозори су смештени управо у поменутим нишама на јужном и источном зиду, обзиром да су они уједно и спољни зидови келије у чијем склопу је црква. Зидови цркве су у потпуности премалтерисани и окречени, и само су се на неколико места у олтарском делу – у централној олтарској ниши и ниши проскомидије, иза слојева малтера назирале фреске. (сл. 2, горе). Јужни и северни зид цркве, видљиви са спољне стране једини су компактан део грађевине који није претрпео преправке током времена. Келију покрива четвороводни кровни покривач састављен од лимених плоча.

Олтарска преграда, судећи по димензијама и начину на који је узидана у зидове цркве вероватно је из времена настанка храма (сл. 2, горе). Иконе које се налазе на њој из су различитих временских периода. Најстарије су царске двери, које се са извесном сигурношћу могу датовати у XVI век и представљају рад изузетно доброг и талентованог сликара. Најинтересантија икона свако је Царарски Дејзис (сл. 3), за коју нам се чини да је због својих димензија (3,07x0,72m) које одговарају ширина храма, насликана управо за ову цркву. Она се може датовати извесно у XVII век, и представља изузетно занимљив и фин рад непознатог сликара. Престоне иконе су нешто млађе и време њиховог настанка најпре ће бити крај XVIII века. То су иконе Господа, Богородице са Христом и патронска икона Рођења Богородице. Изузевши Господњу, обе Богородичине иконе насликала је рука истог сликара. Икона арханђела Михаила која са двери проскомидије настала је по свему судећи у XIX веку.

У тренутку када су се стручњаци Републичког завода за заштиту споменика културе упознали са овим спомеником он се налазио у веома лошем стању. Вишегодишње слабо одржавање, као и проблем подземних и надземних вода обзиром на стрм терен налази нанели су велику штету овом објекту. Осим спорадичног прокишњавања као највећи проблем показало се нагињање јужног и источног зида келије, које је претило да угрози њену статичку стабилност и доведе до рушења управо дела са параклисом Рођења Богородице.

Након упознавања стручне јавности и управе манастира са тешким стањем ове монашке келије приступило се извођењу конзерваторских радова који су за циљ имали статичку стабилизацију објекта као предуслов за његову даљу обнову. Најпре су у пролеће 2006. године демонтиране иконе са олтарске преграде и склоњене на сигурно место. То је учињено из два разлога: обзиром да у келији нико не живи – да би се спречила могућност крађе, каквих је случајева раније било,³ и да би се спречило оштећење – евентуалним рушењем јужног и источног зида цркве.

Након скидања икона са иконостаса, констатовано је да су у солидном стању, али да би требало да буду подвргнуте конзерваторском третману у смислу чишћења и стабилизације подлоге. Након тога отворено је неколико сонди на источном, јужном и северном зиду олтара које су показале да испод дебелог слоја малтера постоје остаци фресака. Тиме је потврђено да је цркве била осликана и да је у неком тренутку комплетно премалтерисана и окречена. То је било довољно за припрему пројеката конзерваторских радова на статичкој санацији јужног зида параклиса⁴ као и за припрему пројекта превентивних конзерваторских радова на зидном сликарству – којим би се тачно утврдило стање и површина сачуваног живописа и зауставило његово даље пропадање.⁵

Реализацији ових пројеката приступило се 2007. године. Најпре је у септембру 2007. године извршена статичка санација објекта израдом конструкције сачињене од грађевинске скеле која је обезбедила јужни зид параклиса (сл. 1) и разупирањем северног и јужног зида у унутрашњости параклиса (сл. 2, доле).⁶ У склопу радова на учвршћивању зидова обављено је рашчишћевање терена око келије, рашчишћавање подрума и оспособљавање постојећег канала за одвођење воде као и изградња новог, привременог канала за одвођење воде из подрума. Такође извршени су мањи истраживачки радови на делу северне фасаде цркве у нивоу приземља у унутрашњости келије, техничко снимање рушевина старог конака и основно геодетско снимање читавог објекта. Реализацијом ових радова створени су услови за предузимање истраживачких радова, пројектовање, а потом и реализацију заштите од подземних вода и статичку санацију темеља и зидова самога параклиса, као најважнијег дела читавог објекта.

Након статичке санације јужног зида параклиса приступило се превентивним конзерваторским радовима на живопису.⁷ Тада је обављено скидање слојева малтера на свим местима на којима је утврђено постојање фресака, опшивање и фиксирање нестабилних делова живописа, као и чишћење већег дела ослобођених фресака. Утврђено је да осим у олтарском делу и на северној фасади храма не постоје остаци зидног сликарства. У олтарском делу на северном и јужном зиду утврђени су остаци живописа у фрагментима, док је источни зид сачувао своју фреско декорацију у целости. На источном зиду приказани су: У централној олтарској ниши – *Богородица Шира од небеса*, испод ње *Поклоњење архијереја* које предводе анђели са св. Јованом Златоустим и св. Василијем Великим, у ниши проскомидије *Снетије Христово*, испод њега архијереји – св. Никола (сл. 4) и св. Григорије, у ниши ђаконикона архиђакон Стефан. Између главне олтарске нише и нише проскомидије исписан је поменик са именима ктитора и приложника (сл. 5), док је између *Богородице Шире од небеса* и *Поклоњења архијереја* исписан текст ирмоса треће песме канона на празник Сретења. У II зони приказане су *Благовести* на којима је у горњем централном делу приказан Христов лик на убрусу – *Мандилион*. Изнад *Благовести*, у III зони види се доњи део представе (највероватније *Вазнесења*), која је заклоњена таваницом. Сви

натписи на фрескама су грчки, док су натписи поменика и ирмоса словенски. Након анализе откритих фресака од којих се оне у I зони могу смести у XVI век (сл. 4), док су остале настале вероватно крејем XVII или почетком XVIII века, као и анализе словенских натписа (сл. 5) намећу се закључци да је келија од свог оснивања припадала манастиру Хиландару, да је подигнута прилозима српских ктитора, као и да је то вероватно било у XVI веку.

Конзерваторским радовима који су на келији Фласка обављени у 2007. години заустављено је њено даље пропадање, уклоњена је могућност да се параклис унутар келије делимично или у потпуности сруши, и створени су услови за њено даље истраживање и обнову. Планирани истраживачки радови у наредном периоду вероватно ће употпунити и проширити наша сазнања о овом занимљивом споменику, а планирани рестаураторски радови требало би да поврате изгубљени сјај овој хиландарској келији, а надамо се и да привуку неког новог калуђера који ће у њој тиховати и молити се Богу.

ПРИЛОЗИ:

Сл. 1) Хиландарска келија Рођења Богородице – Фласка у Кареји, југоисточни изглед након конзерваторских радова, новембар 2007.

Сл. 2) Хиландарска келија Рођења Богородице – Фласка у Кареји, унутрашњи изглед цркве: Горе) октобар 2005. године; Доле) новембар 2007 – након изведених конзерваторских радова.

Сл. 3) Хиландарска келија Рођења Богородице – Фласка у Кареји, Царски Дејзис, XVII век, икона са иконостаса.

Сл. 4) Хиландарска келија Рођења Богородице – Фласка у Кареји, Свети Никола, вероватно XVI век, детаљ фреске у ниши проскомидије

Сл. 5) Хиландарска келија Рођења Богородице – Фласка у Кареји, Поменик са именима ктитора и приложника, источни зид олтара

¹ В. Булајић, *Конзерваторски и рестаураторски радови зидног сликарства у цркви испоснице Светог Саве – Типикарница* – у *Кареји*, Гласник ДКС 30 (Београд 2006), 163-166.

² У питању су унутрашње димензије храма.

³ Из цркве Вазнесења манастира Светог Василија на мору, 1989. године – у време када је манастир био ненастањен украдене су престоње иконе Христа (XIX век), Богородице (XVIII век) и царске двери са представом Благовести (XIX век); С. Петковић, *Хиландар*, Београд 1999², 25.

⁴ Аутори овог пројекта били су Слободан Баришић, архитекта-конзерватор Републичког завода за заштиту споменика културе и мр Ненад Шекуларца, архитекта – члан Стручног савета за обнову манастира Хиландара као руководилац градње и пројектант конструкција.

⁵ Аутор овог пројекта био је мр Владимир Булајић, сликар-конзерватор Републичког завода за заштиту споменика културе Београд.

⁶ Радове је извела грађевинска оператива манастира Хиландара под руководством архитеката Слободана Баришића и мр Ненада Шекуларца у периоду 13–22 септемра 2007. године. Конзерваторски надзор вршили су архитекте проф. Др Мирко Коваћевић и Стевица Трипковић.

⁷ Радове је извела екипа конзерватора Републичког завода за заштиту споменика културе под руководством мр Владимира Булајића током септембра и октобра 2007. године.